

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Tadzjikistan 2007

ALLMÄNT

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Respekten för mänskliga rättigheter brister fortfarande på många områden i Tadzjikistan. Det politiska systemet är mycket präglad av att landet är en enpartistat med stark presidentmakt. Oppositionspartier har ofta nekats den registrering som krävs för att få verka.

Rättsväsendet är till stora delar oförändrat sedan sovjettiden och uppvisar betydande brister. Staten utövar kontroll över medier, föreningar och organisationer, bland annat genom strikta krav på registrering. Upprepade trakasserier av journalister har lett till en hög grad av självcensur.

År 2004 slutade myndigheterna att verkställa avrättningar i landet. Tadzjikistan är ett fattigt land med i många avseenden begränsat utrymme för ekonomiska och sociala rättigheter även om den politiska viljan för reformer finns.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna om mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Tadzjikistan har tillträtt:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, samt tilläggsprotokollet om enskild klagorätt (men **inte** protokollet om avskaffande av dödsstraffet)
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)*

- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (CERD)*
- Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women (CEDAW)*. Tilläggsprotokollet om enskild klagorätt har endast undertecknats.
- Konventionen mot tortyr, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)*, men **inte** tilläggsprotokollet om förebyggande av tortyr.
- Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* samt de två tillhörande protokollen om barn i väpnade konflikter och om handel med barn
- Konventionen om skydd av alla migrerande arbetares och deras familjemedlemmars rättigheter, *Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (CMV)*
- Flyktingkonventionen, *Convention related to the Status of Refugees*, samt det tillhörande protokollet från 1967
- Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen, *International Criminal Court (ICC)*

Tadzjikistan har **inte** tillträtt konventionen om rättigheter för personer med funktionshinder eller konventionen mot påtvingade försvinnanden.

Tadzjikistan har hittills rapporterat tämligen sporadiskt till de FN-kommittéer som övervakar att konventionerna efterlevs. Efter lång tystnad inkom två rapporter under 2005 (om efterlevnaden av konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter samt konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering). Tadzjikistan rapporterade till FN:s tortyrkommitté år 2006.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Det rapporteras regelbundet om tortyr i häkten och fängelser, ofta som ett sätt att tvinga fram bekännelser. Internationellt gjorda åtaganden har svårt att i praktiken tränga igenom en rätts- och polisapparat, som fortfarande bär en klar sovjetisk prägel. Landets fängelser präglas av bristfälliga sanitära förhållanden, otillräcklig mat, brist på mediciner och läkarvård samt överbeläggning. Observatörer från Organisationen för Säkerhet och Samarbete i Europa, OSSE, och Internationella rödakorskommittén, ICRC, har tillåtits besöka fängelser och vittnar om denna låga standard.

4. Dödsstraff

Dödsstraff har tidigare utdömts och verkställts regelbundet i Tadzjikistan. Det finns ingen aktuell statistik, men enligt uppgift utdömdes minst 34 dödsdomar under 2003.

År 2003 beslutade parlamentet att avskaffa dödsstraffet för kvinnor och för män under 18 år. Samtidigt minskades antalet brott som kan beläggas med dödsstraff från 15 till 5. Dessa omfattar bland annat förräderi, terrorism och grov narkotikasmuggling.

I juni 2004 beslutade parlamentet att tills vidare införa ett stopp för dödsstraffet, vilket innebär att inga avrättningar i praktiken längre verkställs.

5. Rätten till frihet och personlig säkerhet

Godtyckliga frihetsberövanden och politiskt motiverade arresteringar är vanligt förekommande. Särskilt drabbade är oppositionella och personer som tillhör muslimska grupper. Enligt en ännu gällande lag från 1961 kan en person hållas i förvar i tio dagar utan att några misstankar behöver delges.

Det finns inga lagar som begränsar möjligheten att byta bostadsort inom landet eller att emigrera. Det tidigare kravet på utresevisum har avskaffats. Ett mycket stort antal tadzjiker gästarbetar utomlands, främst i Kazakstan och i Ryssland.

6. Rättssäkerhet och rättsstatsprincipen

Rättssystemet i Tadzjikistan har inte genomgått några betydande förändringar sedan sovjettiden. Den dömande makten, som enligt konstitutionen ska vara oberoende, står i många fall under inflytande av den politiska makten. Presidenten har makt att, med parlamentets godkännande, tillsätta och avsätta domare. Utbildningsnivån på landets domare är förhållandevis låg och mutor till åklagare och domare och andra former av korrupktion är vanligt förekommande. Inte minst gäller detta hos rättsvårdande statstjänstemän som har till uppgift att förhindra narkotikasmugglingen genom landet från Afghanistan.

Åtalade har rätt till försvarsadvokat men i många fall rapporteras att denna rätt nekas dem. Åklagaren ansvarar för utredningar av brott. Allmänt ska principen att en åtalad är oskyldig till dess att motsatsen har bevisats tillämpas, men i praktiken verkar ofta det omvända gälla. Rättegångar ska vara offentliga, förutom i fall då rikets säkerhet berörs.

Det finns lokala och regionala domstolar samt en Högsta domstol. Det finns även ett parallellt system av militära domstolar samt en konstitutionsdomstol.

Det finns ett särskilt kontor, motsvarande en ombudsmannafunktion, som ska garantera medborgarnas rättigheter och utreda klagomål från allmänheten. Kontoret har dock hittills saknat resurser för att fullfölja detta arbete.

7. Straffrihet

Straffrihet, det vill säga underlåtenhet från statens sida att beivra och bestraffa brott och särskilt brott begångna av statens representanter, är ett stort problem i Tadzjikistan.

8. Yttrande-, tryck-, mötes-, förenings- och religionsfrihet m.m.

Konstitutionen föreskriver yttrande- och tryckfrihet men detta efterlevs inte i praktiken. Medielagen är oförändrad sedan sovjettiden och således helt föråldrad. Dessutom utövar myndigheterna kontroll över medierna genom så kallade vänskapliga råd om vilka nyheter som bör och inte bör bevakas. Själv censur liksom hot, misshandel och trakasserier av journalister är vanligt förekommande. Emellertid rapporteras antalet oberoende tidningar öka. Några utges av politiska partier (Kommunistpartiet, Islamiska Förnyelsepartiet), andra ägs av kommersiella intressen. Det bör noteras att det inte finns några dagstidningar i landet. De mest frekvent utgivna tidningarna ges ut tre gånger i veckan. Många gånger är upplagorna mycket begränsade, vilket försvårar opinionsbildningen.

Utöver det statliga TV-nätet, som dominerar utbudet, finns någon enstaka icke-statlig TV-station. Inte sällan uppger dessa att de utsätts för olika former av trakasserier, främst genom krånglig byråkrati i samband med ansökan om sändningslicenser. Tablåerna domineras av sändningar på tadjjikiska och ryska. År 2002 fick för första gången tre oberoende radiokanaler licens att sända i Dusjanbe efter att i flera år ha försökt få kanalerna registrerade.

Enligt organisationen Reportrar utan gränsers rankning av pressfriheten i 169 av världens stater placeras Tadzjikistan på plats 115. Enligt organisationen är trenden svagt positiv.

Tillgång till internet ges genom en statligt ägd server och fyra privata. Även om internetanvändningen ökar, bland annat genom framväxten av internetkaféer, har de flesta av landets invånare inte råd med internet. Under presidentvalskampanjen 2006 ingrep myndigheterna mot vissa regeringskritiska internetsidor vilka tillfälligt stängdes ner.

Förenings- och församlingsfrihet föreskrivs i konstitutionen men begränsas i praktiken. Regeringen utövar strikt kontroll över organisationer av politisk natur, bland annat genom krav på registrering. Flera oppositionspartier har nekats registrering och kan således inte verka. På grund av rädslan för repressalier hålls få demonstrationer och möten med politiska motiv. Icke-politiska grupperingar kan fritt hålla möten.

Tadzjikistan har ingen statsreligion och religionsfriheten respekteras i stort, åtminstone vad gäller de stora internationellt etablerade trossamfund. Alla religiösa samfund måste registreras, vilket inte minst fungerar som ett sätt för staten att kontrollera att de inte är politiska sammanslutningar. Vissa ”nykristna” mindre samfund betraktas med misstänksamhet från myndigheternas sida. Minimikravet för att erhålla registrering är att samfundet har minst 100 medlemmar. Allmänt finns en oro för islamisk fundamentalism.

9. De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

De politiska institutionerna domineras av ett starkt presidentstyre. Det senaste presidentvalet i november 2006 kan inte betraktas som demokratiskt. Utöver den sittande presidenten ställde ytterligare fyra kandidater upp: tre av dem kom från regeringen närstående partier, den fjärde representerade kommunistpartiet. Flera av dessa ”alternativa” kandidater var tämligen okända för en bredare allmänhet. Två partier, det socialdemokratiska och det demokratiska, vägrade att befatta sig med valet då de ansåg det vara illegitimt. Dessa båda partier hävdade att den folkomröstning, som genomfördes år 2003 och som gjorde det möjligt för presidenten att ställa upp i valet för ytterligare två mandatperioder, var olaglig. Det islamiska förnyelsepartiet valde likaså att inte ställa upp i valet, enligt uppgift beroende på interna svårigheter att enas kring en kandidat.

Under valkampanjen dominerade den sittande presidenten stort i medierna, vilket, i förening med att de övriga kandidaterna var tämligen okända, innebar att presidenten vann med bred marginal. Enligt det officiella valresultatet skulle presidenten ha fått 79,3 procent av rösterna, medan de övriga fyra kandidaterna tillsammans fick dryga 19 procent. Flera bedömare menar dock att presidentens resultat ”justerats nedåt” för att siffrorna ”skulle se bättre ut” än de 90 procent, som flera bedömare hade räknat med. Till bilden hör också att valsystemet i landet bygger på ”negativ röstning”, det vill säga i stället för att markera vilken kandidat man vill rösta på ska man stryka över de kandidater som man inte vill rösta på tills endast ett namn kvarstår på valsedeln. Systemet anses gynna omval av den som innehar presidentämbetet.

Även om OSSE:s kontor för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheters, ODIHR, internationella valobservatörer noterade vissa

förbättringar i valens rent tekniska genomförande jämfört med tidigare presidentval, konstaterade OSSE likväl att ”bristen på varje seriös kampanj och på trovärdiga alternativ underminerade detta val i en sådan omfattning att det inte utgjorde en adekvat test på Tadzjikistans åtaganden [att genomföra] demokratiska val. Ett antal ytterligare brister var också uppenbara under valprocessen.”

Kvinnorna är kraftigt underrepresenterade i det politiska livet, även om det formellt inte finns några begränsningar då det gäller kvinnors valbarhet.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Diskriminering inom arbetslivet på grund av kön, hudfärg, religion eller politisk åsikt är formellt förbjuden men förekommer likväl i viss utsträckning, i synnerhet gentemot kvinnor.

Den normala arbetsveckan är 40 timmar. Medellönen är cirka 20-25 USD i månaden. De fattigaste familjerna får bidrag från staten för att klara uppehållet och många familjer överlever genom någon form av självhushållning. Alla arbetare har laglig rätt att bilda eller ansluta sig till fackliga organisationer. Uppskattningsvis är 90 procent av arbetarna anslutna till någon facklig organisation. Det finns särskilda hälso- och säkerhetsföreskrifter för arbetsplatserna men de uppfyller inte internationella normer och följs heller inte i praktiken.

Tadzjikistan har tillträtt samtliga åtta av Internationella arbetsorganisationen ILO:s (International Labour Organisation) centrala konventioner om föreningsfrihet och förhandlingsrätt, icke-diskriminering i arbetslivet, förbud mot tvångsarbete och förbud mot barnarbete men som framkommit ovan är tillämpningen i vissa fall bristfällig.

Till bilden om arbetstagares ställning hör också det faktum att många tadjziker - olika bedömare talar om mellan 500 000 och en miljon - arbetar utomlands, ofta med säsongarbete i Kazakstan eller i Ryssland. Dessa migranter har många gånger dåliga kunskaper om sina rättigheter på utländska arbetsmarknader och kan lätt utnyttjas av skrupelfria arbetsgivare i det främmande landet. Dessutom står de många gånger utanför det sociala skyddsnätet (till exempel försäkringsskydd), som finns i landet i fråga. Penningöverföringar från dessa gästarbetande tadjziker utomlands är för många familjer ett helt nödvändigt penningtillskott. Den omfattande arbetsutvandringen leder också till att det på många håll på landsbygden knappast finns några män i arbetsför ålder kvar.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Landets hälsovårdssystem kan inte sägas vara särskilt välutvecklat. Många sjukvårdsinrättningar dras med stora problem och är dåligt finansierade.

Någon systematisk diskriminering vad gäller tillgång till hälso- och sjukvård kan inte sägas förekomma, dock med stora skillnader i kapacitet och kvalitet mellan land och stad. För den bättre bemedlade andelen av befolkningen utgör privata vårdinrättningar ett alternativ till de offentliga.

12. Rätten till utbildning

I Tadzjikistan råder skolplikt för pojkar och flickor till 16 års ålder. Undervisningen är tänkt att vara avgiftsfri men brist på resurser har gjort att skolsystemet fungerar dåligt. Många barns skolgång försvåras av att de måste arbeta, i synnerhet vid bomullsodlingarna.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Levnadsvillkoren i landet kännetecknas av stora ekonomiska och sociala skillnader mellan olika befolkningsgrupper. Även om ingen utbredd svält kan sägas förekomma lever stora grupper, i synnerhet på landsbygden, under mycket knappa ekonomiska förhållanden. Utan den omfattande självhushållningen på landsbygden skulle levnadsvillkoren vara odrägliga.

År 2006 placerade UNDP:s Human Development Index, FN:s fattigdomsindex, Tadzjikistan på plats 122 (index 0,673), det vill säga i nivå med Sydafrika och São Tomé och Príncipe. Index för Tadzjikistan visar en svagt stigande tendens.

OLIKA GRUPPERS ÅTNJUTANDE AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

14. Kvinnors rättigheter

Kvinnomisshandel, inte minst i hemmen, är vanligt förekommande. Ofta utreds inte dessa brott och många av dem anmäls aldrig. Regeringen har inte visat någon vilja att diskutera eller komma till rätta med detta problem.

Handel med kvinnor är ett stort och växande problem. Tadzjikistan fungerar som såväl ursprungs- som transitland. Människohandel är numera förbjuden

enligt lag och kan bestraffas med 5-15 års fängelse. Den första fällande domen för människohandel avkunnades hösten 2004. Enligt Internationella migrationsorganisationen, IOM, som bedriver en tämligen omfattande upplysningsverksamhet i landet om riskerna att bli utsatt för människohandel, får detta förhoppningsvis ses som ett tecken på att de tadzjikiska myndigheterna nu börjar ägna större uppmärksamhet åt detta problem.

Av tradition har det varit vanligt att kvinnor, åtminstone i städerna, både utbildat sig och arbetat. De senaste åren har det dock blivit allt vanligare att skolflickor hoppar av skolan redan vid tolv års ålder och färre kvinnor tillägnar sig högre utbildning. Kvinnan har i större utsträckning - tvärtemot traditionen - kommit att bli familjens överhuvud eftersom många familjefäder saknas efter det inbördeskrig som pågick fram till 1997, eller på grund av att mannen arbetar utomlands.

Kvinnorna är kraftigt underrepresenterade i parlamentet och andra maktstrukturer.

15. Barnets rättigheter

Av landets befolkning på dryga sex miljoner är mer än 50 procent under 18 år. Det krävs således stora resurser för att säkra barnens grundläggande behov och dessa har regeringen ännu inte kunnat avsätta. På grund av finansiella problem är tillgången till sjukvård i praktiken mycket begränsad. Så många som ett barn av tre beräknas lida av undernäring. Regeringen samarbetar med internationella organisationer för att komma till rätta med barnens hälsosituation.

Enligt uppgift befinner sig ett av åtta barn på någon form av arbetsplats istället för i skolbänken. Det förekommer också, trots att detta är olagligt, att skolor stänger under skördetid för att barnen ska kunna hjälpa sina föräldrar med skördarbetet. Minimiåldern för att få arbeta är 16 år men hushållsarbete och vissa jordbrukssysslor betraktas som hjälp till familjen och sysselsätter ofta barn från sju års ålder. Handel med barn förekommer, men ingen tillförlitlig statistik finns att tillgå.

Det finns inga uppgifter om barnsoldater.

16. Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Etniska uzbekier utgör ungefär 15 procent av befolkningen, men uzbekiskans ställning blir allt svagare och antalet uzbekiska tidningar, TV-sändningar och skolor minskar. Det uzbekiska språket har ingen officiell status och uzbekerna är underrepresenterade i det politiska livet.

Ryskans ställning har till viss del stärkts genom att presidenten anbefallt att ryskstudier skall vara obligatoriska i grundskolan. Den ryska andelen av befolkningen har dock minskat kraftigt under det senaste decenniet och den uppgår nu endast till drygt en procent av befolkningen. Många ryssar har lämnat landet, dels under inbördeskriget, dels av ekonomiska orsaker.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Tidigare var homosexuella handlingar mellan män förbjudna i lag men detta förbud är nu avskaffat. Kvinnlig homosexualitet har aldrig reglerats i lagstiftningen. Traditionella värderingar gör dock att homo- och bisexuella samt transpersoner inte är socialt accepterade. Personer som väljer att öppet visa sin homosexualitet kan riskera att utsättas för trakasserier av omgivningen.

18. Flyktingars rättigheter

I Tadzjikistan finns fortfarande internflyktingar efter inbördeskriget, som pågick fram till 1997. Regeringen bistår dessa med skydd och har aktivt samarbetat med internationella organisationer för att hjälpa dem att återvända.

Flyktingstatus utfärdas i enlighet med FN:s flyktingkonvention, som Tadzjikistan har tillträtt. Antalet flyktingar från Afghanistan som ursprungligen var i storleksordningen 10 000 har successivt minskat, dels genom återvändande till Afghanistan, dels genom omplacering till andra länder genom FN:s flyktingorgans, UNHCR, försorg. Man beräknar att antalet flyktingar i nuläget uppgår till cirka 1 000. De flesta av dem är etniska tadjjiker och man försöker integrera dem i det tadjjikiska samhället. På grund av det minskade antalet flyktingar har UNHCR också skurit ner sin närvaro och sin verksamhet i Tadzjikistan.

19. Funktionshindrades rättigheter

En särskild lag föreskriver funktionshindrades rätt till arbete och sjukvård. Dock råder stor arbetslöshet bland funktionshindrade och social diskriminering förekommer. Staten satsar tillräckliga ekonomiska resurser för att integrera funktionshindrade. De funktionshindrades ställning påverkas också av att många myndighetspersoner fortfarande betraktar dem som man gjorde på sovjettiden, det vill säga isolering och institutionsvistelse snarare än integration i det vanliga samhället.

ÖVRIGT

20. Frivilligorganisationers arbete för mänskliga rättigheter

Både nationella och internationella organisationer för mänskliga rättigheter verkar i landet. Organisationerna kan registrera sig utan problem men rädslan för trakasserier gör att många invånare drar sig för att bli medlemmar. Det har förekommit att myndigheterna har hindrat tjänstemän från att delta i seminarier som FN och OSSE har organiserat på temat mänskliga rättigheter.

21. Internationella och svenska insatser på området mänskliga rättigheter

OSSE, som har ett kontor i Dusjanbe och flera fältkontor ute i landet, genomför regelbundet utbildning på området mänskliga rättigheter. Regeringen har samarbetat med OSSE i utarbetandet av en ny vallag.

Det FN-organ, UNTOP – United Nations Tajikistan Office of Peace-Building - som även arbetade inom området mänskliga rättigheter har numera helt avslutat sin verksamhet i landet och dess kontor har stängts.

Sedan 1997 bedriver Sverige ett utvecklingssamarbete med Tadzjikistan. Inledningsvis var detta av ren humanitär karaktär. Numera syftar utvecklingssamarbetet främst till fattigdomsbekämpning men inkluderar även vissa insatser för mänskliga rättigheter, i synnerhet kvinnors situation och bekämpning av människohandel.

Regeringen fattade hösten 2007 beslut om att det direkta, bilaterala utvecklingsbiståndet genom Sida ska upphöra. En utfasningsperiod på omkring tre år förutses.